

خرید کتاب های کنکور

با تخفیف ویژه

و

ارسال رایگان

Medabook.com

+

یک جلسه تماس تلفنی رایگان

با مشاوران رتبه برتر

برای انتخاب بهترین منابع

دبیرستان و کنکور

۰۲۱ ۲۸۴۲۵۲۱۰

فصل سوم

۸۰	درس هفتم	تاریخ ادبیات قرن ۱۴ دوره معاصر انقلاب اسلامی
۸۸	سؤال‌های امتحانی	
۹۵	درس هشتم	اختیارات شاعری ۱۲ وزنی
۱۰۰	سؤال‌های امتحانی	
۱۱۰	درس نهم	اغراق، ایهام و ایهام تناسب
۱۱۳	سؤال‌های امتحانی	
۱۱۷	کارگاه تحلیل فصل سوم	

فصل اول

۷	درس اول	تاریخ ادبیات قرن‌های ۱۳ و ۱۴ دوره باکشت و پیداری
۱۳	سؤال‌های امتحانی	
۲۰	درس دوم	پایه‌های اولی ناهمسان
۲۵	سؤال‌های امتحانی	
۳۵	درس سوم	مراعای نظیر تلمیح و تضمین
۳۹	سؤال‌های امتحانی	
۴۳	کارگاه تحلیل فصل اول	

فصل چهارم

۱۲۰	درس دهم	سبک‌شناسی دوره معاصر انقلاب اسلامی
۱۲۵	سؤال‌های امتحانی	
۱۲۹	درس یازدهم	وزن در شعر نیمایی
۱۳۴	سؤال‌های امتحانی	
۱۴۲	درس دوازدهم	حسن تعلیل، حسن امیزی و اسلوب معادله
۱۴۵	سؤال‌های امتحانی	
۱۵۱	کارگاه تحلیل فصل چهارم	

فصل دوم

۴۶	درس چهارم	سبک‌شناسی قرن‌های ۱۳ و ۱۴ دوره باکشت و پیداری
۵۱	سؤال‌های امتحانی	
۵۵	درس پنجم	اختیارات شاعری ۱۱ زبانی
۶۰	سؤال‌های امتحانی	
۶۹	درس ششم	لفظ و شعر، تضاد و متناقض‌نما
۷۲	سؤال‌های امتحانی	
۷۸	کارگاه تحلیل فصل دوم	

۱۵۵

خلاصه درس‌ها

۱۶۶

مشاوره شب امتحان

۱۶۷

نمونه امتحان نیم‌سال اول

۱۷۱

نمونه امتحان نیم‌سال دوم

۱۷۹

پاسخ‌نامه امتحان نیم‌سال اول

۱۸۴

پاسخ‌نامه امتحان نیم‌سال دوم

۱۹۲

نمونه امتحان نهایی خردادماه ۹۸

۱۹۵

پاسخ‌نامه امتحان نهایی

یادآوری در کتاب علوم و فنون (۱) با مقدمات شناخت وزن، یعنی مفهوم واج و هجا، قافیه و قواعد آن، کلیات عروض و خط عروضی آشنا شدیم. در کتاب علوم و فنون (۲) به سراغ پایه‌های آوایی همسان تک‌پایه‌ای و همسان دولختی رفتیم. در این درس می‌خواهیم درباره پایه‌های آوایی ناهمسان صحبت کنیم. وارد قسمت‌های سخت عروض شده‌ایم و تعیین وزن از راه سماعی (شنیداری) کمی سخت‌تر شده و بهتر است برای تعیین وزن از همان روش کتاب، یعنی تقطیع هجایی استفاده کنیم. ممکن است مطالب سال گذشته از خاطرتان رفته باشد، پس در گام اول درس‌های عروض دو سال گذشته، مخصوصاً درس‌های علوم و فنون (۲) را مرور کنید. البته نگران نباشید! برای آن دسته از عزیزانی که کارهای بسیار مهمی مثل ریاست چندین گروه مجازی و حضور در هیئت مدیره چند گروه دیگر، وقت درس خواندن را از آن‌ها گرفته است! خلاصه‌ای از مطالب عروض دو سال گذشته را به اختصار نقل می‌کنم:

خلاصه مطالب عروض کتاب علوم و فنون (۱)

- ۱ کوچک‌ترین واحد آوایی زبان، «واج» است که خود دو نوع دارد: صامت و مصوّت.
- ۲ از کنار هم قرار گرفتن واج‌ها، هجا تشکیل می‌شود. (تعریف خودمانی هجا، همان بخش کردن‌های ذهنی دوره دبستان است: ساختمان ← ساخ + ت + مان)
- ۳ هجاها در زبان فارسی سه نوع دارند: کوتاه (ص + م کوتاه)، بلند (حالت اول: ص + م بلند / حالت دوم: ص + م کوتاه + ص) و کشیده (حالت اول: ص + م بلند + ص / حالت دوم: ص + م + ص + ص) (ص = صامت / م = مصوّت)
- ۴ وزن شعر نظمی است که بر مبنای کمیت هجاها، یعنی بر پایه چینش هماهنگ هجاها، کوتاه و بلند استوار است.
- ۵ علمی که قواعد وزن شعر و طبقه‌بندی وزن‌ها را از جنبه نظری و عملی تعیین می‌کند، عروض نام دارد.
- ۶ وزن هر مصراع شعر، نمودار وزن مصراع‌های دیگر است. وقتی شاعر مصراع اول را سرود به ناچار باید بقیه مصراع‌ها را نیز در همان وزن بسراید.
- ۷ ملاک هموزن بودن دو عبارت، «تعداد و توالی یکسان هجاها آن دو» است؛ یعنی مثلاً اگر یکی ده هجا داشت، دومی هم باید ده هجا داشته باشد و ترتیب قرار گرفتن هجاها بر اساس کوتاه و بلند در آن‌ها یکسان باشد؛ یعنی مثلاً اگر هجای پنجم مصراع اول، کوتاه بود، در مصراع دوم هم همین‌طور باشد.
- ۸ خط عروضی، خطی است که در آن کلمات به همان شکلی که تلفظ می‌شوند، نوشته شوند.
- ۹ تقطیع، یعنی «قطعه‌قطعه کردن شعر به هجاها و ارکان عروضی». منظور از تقطیع هجایی مشخص کردن هجاها، شعر و بیان نوع آن‌ها (کوتاه، بلند و کشیده) است.

خلاصه مطالب عروض کتاب علوم و فنون (۲)

- ۱ با خوانش درست شعر، به درنگ منظم و یک‌نواختی که بعد از هر دسته از هجاها وجود دارد، پی می‌بریم.
- ۲ به هر یک از خانه‌های شعر که برش آوایی ایجاد کرده‌اند، «پایه» یا «رکن عروضی» می‌گویند.
- ۳ وزن شعر حاصل چینش درست و قاعده‌مند پایه‌های آوایی است.
- ۴ پایه‌های تکراری و هماهنگ را «پایه‌های آوایی همسان» می‌نامیم، به این معنی که تعداد و نوع هجاها در همه پایه‌های مصراع یکسان باشد.
- ۵ معادل‌ها و نمادهای آوایی پایه‌های شعر را «وزن‌واژه» یا «اسم رکن» می‌نامیم.
- ۶ مهم‌ترین وزن‌واژه‌های همسان عبارت‌اند از: فعولن (ل - -)، مفاعیلن (ل - -)، فاعلاتن (ل - -)، مستفعلن (ل - -)، فاعلاتن (ل - -)، مقتعلن (ل - -)
- ۷ ممکن است برخی اوقات پایه‌های همسان چهار بار در شعری تکرار شوند و برخی اوقات سه یا حتی دو بار.

۸ وزن همسان دولختی یا دوری به وزنی می‌گویند که از تکرار یک پایه همسان حاصل نشده است، بلکه هر پایه، یک در میان تکرار شده باشد، به این شکل که هر مصراع به دو پاره تقسیم می‌شود و موسیقی و آهنگ پاره دوم، تکرار همان موسیقی پاره نخست است.

۹ در وزن همسان دولختی، هر مصراع در حکم یک بیت است. بنابراین هجای پایان نیم مصراع، تابع قوانین هجای پایان مصراع است؛ یعنی هجای کوتاه یا کشیده در پایان نیم مصراع، هجای بلند به شمار می‌آید.

خب بهتر است برای یادآوری بهتر چند بیت را بخوانیم، تقطیع کنیم و وزن آن را در بیاوریم:

بیت ۱:

او می‌رود دامن‌کشان، من زهر تنهایی چشان دیگر می‌پرس از من نشان، کز دل نشانم می‌رود **«سعی»**

پایه‌های آوایی	او می ر ود	دا من ک شان	من زه ر تن	ها یی چ شان
نشانه‌های هجایی	- U - -	- U - -	- U - -	- U - -
وزن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن	مستفعلن

همان‌طور که می‌بینید هر مصراع این بیت از چهار پایه آوایی همسان «مستفعلن» تشکیل شده است.

بیت ۲:

خواهم که بامدادی بیرون روی به صحرا تا بوستان بریزد گل‌های بامدادی

پایه‌های آوایی	خا هم ک با	م دا دی	بی رون ر وی	ب ص ح را
نشانه‌های هجایی	- U - -	- U - -	- U - -	- U - -
وزن	مستفعلن	فعولن	مستفعلن	فعولن

هر مصراع این بیت، چهار پایه آوایی دارد، ولی خلاف بیت اول پایه‌های آوایی آن همسان تک‌پایه نیست، بلکه هر پایه آوایی یک در میان تکرار شده است. وزن این بیت همسان دولختی یا دوری است. اگر یادتان باشد، می‌توانستیم به جای آن که هجاهای هر مصراع را براساس دسته‌های «چهارتایی - سه‌تایی» برش بزنیم، آن‌ها را در دسته‌های «سه‌تایی - چهارتایی» قرار دهیم، در این صورت وزن این مصراع می‌شود: «مفعول فاعلاتن // مفعول فاعلاتن».

«مستفعلن فعولن» و «مفعول فاعلاتن»، هر دو یک چیزند! یعنی هر چند اسمشان فرق دارد، ولی هر دو برای یک آهنگ واحد هستند؛ چه بگوییم: حسن کچل و چه بگوییم کچل حسن! این نکته را خوب به یاد بسپارید که امروز بسی به کارمان بیاید! با حسن کچل کارها داریم!

خب با تقطیع دو بیت بالا تا حدودی آن‌چه را در دو سال گذشته خوانده بودیم دوره کردیم، حالا می‌رسیم به درس امروزمان!

پایه‌های آوایی ناهمسان

به آهنگ خوانش بیت زیر دقت کنید و سپس وزن‌واژه‌ها و نشانه‌های هجایی آن را بنویسید.

بیت ۳:

بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست بگشای لب که قند فراوانم آرزوست **«مولانا»**

پایه‌های آوایی	بن ما ی رخ	ک با ع گ	یس تا ن ما	ر زوست
نشانه‌های هجایی	- U - -	- U - U	- U - -	- U - -
وزن	مستفعلن	مفاعل	مستفعلن	فعل

این بیت همانند دو بیت قبلی با «مستفعلن» شروع شده است، اما بعد از «مستفعلن»، «مفاعل» آمده است، پس با پایه‌های آوایی همسان تک‌پایه‌ای روبه‌رو نیستیم؛ بعد از «مستفعلن» دوم «مفاعل» نیامده، بلکه «فعل» آمده، پس همسان دولختی هم نداریم. در عوض در هر مصراع سه نوع وزن‌واژه آمده است: مستفعلن، مفاعل و فعل. به عبارت دیگر، در این مصراع وزن‌واژه‌ها ناهمگون و غیرتکراری هستند و نظمی ناهمسان دارند. در قلمرو شعر فارسی، وزن و موسیقی سروده‌ها، همواره از یک نظم آهنگین و موسیقی پیروی نمی‌کنند، بلکه در شعر فارسی، اوزان دلنشین و گوش‌نوازی وجود دارد که نظمی ناهمسان دارند.

تعریف اوزان با نظم ناهمسان

وزن‌هایی که در آن «وزن‌واژه‌ها» ناهمگون و غیر تکراری‌اند.

نکته: اگر به کمک شکل بخواهیم آرایش پایه‌ها را در اوزان ناهمسان نشان دهیم و آن را با اوزان همسان تک‌پایه‌ای و همسان دولختی مقایسه کنیم، به چنین شکلی می‌رسیم:

همسان تک‌پایه: □ □ □ □ همسان دولختی: ○ □ ○ □ ناهمسان: □ △ ○ □

تعداد اوزان با نظم ناهمسان در شعر فارسی زیاد است؛ در ادامه پرکاربردترین اوزان آن را بررسی خواهیم کرد.

وزن فاعلاتن (فاعلن) مفاعلن فعلن

به آهنگ خوانش بیت زیر توجه کنید:

بیت ۴:

درد عشقی کشیده‌ام که مپرس زهر هجری چشیده‌ام که مپرس **«حافظ»**

دَر	دِ	عِش	قِی	کِ	شِی	دِ	اَم	کِ	مَ	پُرس
زَه	رِ	هَچ	رِی	چِ	شِی	دِ	اَم	کِ	مَ	پُرس

پس از خوانش درست بیت و درک موسیقی و آهنگ آن، مرز پایه‌ها را مشخص نموده‌ایم و از طریق آهنگ پی برده‌ایم که پایه‌های آوایی بیت دارای نظمی ناهمسان است. اکنون پس از تعیین پایه‌های آوایی، همین بیت را با وزن‌واژه‌ها و نشانه‌های هجایی آن می‌نویسیم.

دَر	دِ	عِش	قِی	کِ	شِی	دِ	اَم	کِ	مَ	پُرس
زَه	رِ	هَچ	رِی	چِ	شِی	دِ	اَم	کِ	مَ	پُرس
-	-	U	-	-	U	-	U	U	U	-
وزن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	مفاعلن	مفاعلن	فاعلن	مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن	فاعلن

پس از تعیین مرز پایه‌ها و قرار دادن وزن‌واژه‌ها و نشانه‌های هجایی، می‌بینیم که پایه‌های آوایی این بیت، نظم و چینشی ناهمسان دارند و تکرار نشده‌اند. هر مصراع این بیت از سه پایه آوایی ناهمسان «فاعلتن مفاعلن فعلن» تشکیل شده است. اگر هجاهای بیت را به گونه‌ای دیگر برش بزنیم، تناسب، آهنگ و نظم موسیقایی بیت از دست می‌رود. درک خوش‌آهنگی و دلنشینی موسیقی شعر، به تربیت هوش موسیقایی و حافظه شنیداری ما وابسته است.

نکته: با این که کتاب وزن این بیت را «فاعلتن مفاعلن فعلن» دانسته، می‌توانیم وزن آن را «فاعلتن مفاعلن فعلن» در نظر بگیریم. در این باره در درس اختیارات شاعری وزنی بیشتر صحبت می‌کنیم. این وزن نسبتاً پرکاربرد است و برای مثال هفت پیکر نظامی بر این وزن سروده شده است.

وزن مفاعلن فاعلاتن مفاعلن فعلن

بیت ۵:

به حسن خلق و وفا کس به یار ما نرسد تو را در این سخن انکار کار ما نرسد **«حافظ»**

بِ	حُس	نِ	خُل	قُ	وَ	فَا	کَس	بِ	یَا	رِ	مَا	نَ	رِ	سَد
تُ	رَا	دَ	رِی	سُ	خَ	نِ	کَا	رِ	کَا	رِ	مَا	نَ	رِ	سَد
-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	U	U	-
وزن	مفاعلن	مفاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	فاعلن	مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن	مفاعلن	فاعلن

پس از خواندن درست بیت و درک پایه‌های آوایی، درمی‌یابیم که این بیت از چهار پایه آوایی تشکیل شده است. پایه‌های آوایی، وزن‌واژه‌ها و نشانه‌های هجایی این بیت به صورت ناهمسان آمده است. با کمی دقت درمی‌یابیم که پایه‌های آوایی این بیت را نمی‌توان به دسته‌های همسان تک‌پایه یا دولختی جدا کرد.

نکته: این وزن پرکاربردترین وزن در شعر فارسی است.

توجه منظور کتاب از این که گفته پایه‌های آوایی این بیت را نمی‌توان به دسته‌های همسان تک‌پایه یا دولختی جدا کرد این است که اگر بتوان جوری هجاها را دسته‌بندی کرد که همسان تک‌پایه یا دولختی بشوند خیلی بهتر است، اما خب خیلی وقت‌ها امکان‌پذیر نیست و این جاست که پایه‌های آوایی ناهمسان داریم. خلاصه این که **نظم همسان همه جا بر چینش و دسته‌بندی ناهمسان ترجیح دارد؛ مثلاً به بیت بعدی توجه کنید:**

بیت ۶: تا رفت مرا از نظر آن چشم جهان‌بین کس واقف ما نیست که از دیده چه‌ها رفت

پایه‌های آوایی	تا ز ف ت م	را از ن ظ	را ن چشم م ج	هان بین
نشانه‌های هجایی	کس وا قی ف	ما نیس ت ک	آز دی د چ	ها زفت
	- - U U	- - U U	- - U U	- -

خب این هجاها «- - U U - - U U - - U U» را به چه شکلی می‌توان دسته‌بندی کرد؟ ممکن است این‌گونه تقسیم شود: «- - U / U - - U / U - - U / U» وزن: «مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن»
 خب این‌گونه بد نیست و جالب است بدانید که در عروض قدیم هجاهای این بیت را این‌گونه دسته‌بندی می‌کردند و هنوز هم اگر به برخی از کتاب‌های شعر مراجعه کنید، وزن ذکرشده را برای این بیت نوشته‌اند. اما حالا اگر یکی بیاید و این‌گونه دسته‌بندی کند: «- - / U U - - / U U - - / U U» یعنی وزن «مستفعل مستفعل مستفعل مستفعل» تکلیف چیست؟ اگر بین این دو نفر دعوا شد، باید جانب کدام را گرفت؟ در عروض جدید می‌گویند جانب دومی را باید گرفت، چون **نظم همسان بر ناهمسان ترجیح دارد**. پس وزن بیت ۶ «مستفعل مستفعل مستفعل مستفعل» است و نظمی همسان دارد.
یادآوری پایه آوایی با دو هجای بلند «- -» را هم می‌توان «فع‌لن» نامید هم «مستف» (و هم حتی سُک‌سُک یا لُپ‌لُپ!)، اما در بیت بالا چون وزن‌واژه اصلی مستفعل است، بهتر است برای نامیدن از مستف استفاده کنیم تا هماهنگی و همسانی بیشتر نشان داده شود.

وزن مستفعلن مفاعیل مستفعلن فعل (مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن)

بیت ۷:

امروز روز شادی و امسال سال گل نیکوست حال ما که نکو باد حال گل **«مولانا»**

پایه‌های آوایی	ام رو ز رو	ز شا دی ئ	ام سا ل سا	ل گل
نشانه‌های هجایی	نی کوست حا ل	ما کِ ن	کو با د حا	ل گل
	- - U - - U	- U U - U	- - U - - U	- U

توجه همان‌طور که گفتیم در ساماندهی نشانه‌های هجایی، همواره این‌گونه نیست که با یک روش روبه‌رو باشیم؛ مثلاً هجاهای بیت بالا را می‌توان به دو شکل تقسیم کرد:

۱ «- - U - - U / U U - - U / U - - U» مستفعلن مفاعیل مستفعلن فعل

۲ «- - U - - U / U - - U / U - - U» مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

در هیچ کدام از ساماندهی‌های بالا با نظم همسان روبه‌رو نیستیم. در این‌جا مدل اول را چون کمی همسان‌تر است و حداقل دو مستفعلن دارد به عنوان وزن بیت می‌نویسیم و هجابندی دوم را در پرانتز می‌آوریم.

وزن مستفعل فاعلات مستفعل (مفعول مفاعیلن مفاعیلن)

بیت ۸:

از کـرده خویشتن پشیمانم جز توبه ره دگر نمی‌دانم **«مسعود سعد سلمان»**

پایه‌های آوایی	از گر د ی	خی ش تن پ	شی ما نَم
نشانه‌های هجایی	جَز تو پ ر	ه د گر ن	می دا نَم
	- - U U	- U U	- - -
وزن	مستفعل	فاعلات	مستفعل

باز هم داستان حسن کچل و کچل حسن! نشانه‌های هجایی بیت بالا را می‌توان به این شکل هم دسته‌بندی کرد: «- - U / U - - U / U - - U» مفعول مفاعیلن مفاعیلن

۹ وزن مستفعلن مفاعل مستفعل (مفعول فاعلات مفاعیلن)

بیت ۹:

ای آن که غمگنی و سزاواری و ندر نهان سرشک همی‌باری «رودکی»

پایه‌های آوایی	ای آن کِ غَم	گِ نِی ئِ سِ	زَا وَا رِی
نشانه‌های هجایی	وَن دَر نَ هَا	سِ رِش کَ هَ	مِی بَا رِی
وزن	مستفعلن	مفاعل	مستفعل

اگر دقت کنید، دسته‌بندی هجایی دوم (مفعول فاعلات مفاعیلن) بیشتر شباهت این وزن را به وزن بالایی (مفعول مفاعلن مفاعیلن) نشان می‌دهد. اگر آخرین هجای وزن قبلی مستفعل فاعلات مستفعل (مفعول مفاعلن مفاعیلن) را برداریم، به وزن بعدی می‌رسیم:

۱۰ وزن مستفعل فاعلات مستف (مفعول مفاعلن فعولن)

بیت ۱۰:

لاف از سخن چو در توان زد آن خشت بود که پرتوان زد «نظامی»

پایه‌های آوایی	لا فَر شَخ	نِ چُ دُر تَ	وَا زِد
نشانه‌های هجایی	اَن خِش ت بَ	وَد کِ پُر تَ	وَا زِد
وزن	مستفعل	فاعلات	مستف

مثنوی «لیلی و مجنون» نظامی بر این وزن سروده شده است.

۱۱ وزن مفتعلن فاعلات مفتعلن فع

بیت ۱۱:

ماه فرو ماند از جمال محمد سرو نباشد به اعتدال محمد «سعدی»

پایه‌های آوایی	ما ه فُ رو	ما نَ دَر جَ	ما لِ مَ حَم مَد
نشانه‌های هجایی	سَر و نَ با	شَد بَ اَع تَ	دَا لِ مَ حَم مَد
وزن	مفتعلن	فاعلات	مفتعلن

فهرست اوزان ناهمسان شعر فارسی بلندتر است، اما هفت مورد از پرکاربردترین اوزان ناهمسان را برای شما آوردم. بعید است در امتحان بی‌تی باشد که جزء این هفت مورد نباشد. پس خوب آن‌ها را یاد بگیرید و تمرین کنید. همین‌طور که دیدید برخی از این اوزان ناهمسان را به دو شیوه می‌توان هجابندی و نام‌گذاری کرد. سعی کنید هر دو را یاد بگیرید تا بین عنب و انگور و Grape متحیر نشوید!

خودارزیابی

۱- با خوانش درست بیت‌ها و درک پایه‌های آوایی هر بیت، مشخص کنید که وزن کدام بیت همسان و کدام بیت ناهمسان است.

الف) آب زیند راه را هین که نگار می‌رسد	مژده دهید باغ را بوی بهار می‌رسد مولوی
ب) دلم سر به هامون رها می‌پسندد	سرم بالش از صخره‌ها می‌پسندد شهریار
پ) باز این چه شورش است که در خلق عالم است؟	باز این چه نوحه و چه عزا و چه ماتم است مفتح کاشانی
ت) گشته‌ام در جهان و آخر کار	دلبری برگزیده‌ام که مپرس حافظ
ث) دل نیست کبوتر که چو برخاست نشیند	از گوشه بامی که پریدیم، پریدیم وحشی بافقی
ج) شفای این دل بیمار جز لقای تو نیست	طیب جان خرابم کسی ورای تو نیست اسیری لاهیجی

- ۲- بیت‌های زیر را تقطیع هجایی کنید و مرز پایه‌های آوایی هر بیت را مشخص کنید.
- الف) راستی کن که راستان رستند
 ب) محمد کافرینش هست خاکش
 پ) با آن که جیب و جام من از مال و می تهی است
 ت) آتش حب الوطن چو شعله فروزد
- ۳- کدام بیت‌ها دوبه‌دو از نظر وزن با هم یکسان‌اند؟
 الف) چو بشنوی سخن اهل دل، مگو که خطاست
 ب) جانان نظری که ناتوانم
 پ) برداشته دل ز کار او بخت
 ت) بیا به خانه آلاله‌ها سری بزنیم
- ۴- نشانه‌های هجایی بیت‌های زیر را به دو صورت برش بزنید؛ پس از تعیین پایه‌های آوایی، وزن هر یک را بنویسید.
 الف) همت طلب از باطن پیران سحرخیز
 ب) کشتی شکستگانیم، ای باد شرطه برخیز
 پ) ای سرو بلند قامت دوست
 ت) لبخند تو خلاصه خوبی‌هاست
- ۵- بیت ادیب‌الممالک را در خودارزیابی شماره (۲) از نظر قلمرو فکری تحلیل کنید.
- راستان در جهان قوی دستند *اودی مراغه‌ای*
 هزاران آفرین بر جان پاکش *نظامی*
 ما را فراغتی است که جمشید جم نداشت *فرخی یزدی*
 از دل مؤمن کند به مجمره اسپند *ادیب‌الممالک فراهانی*
- سخن‌شناس نه‌ای، جان من، خطا این جاست *حافظ*
 بخشاکه به لب رسید جانم *عراقی*
 درماند پدر به کار او سخت *نظامی*
 ز داغ با دل خود حرف دیگری بزنیم *قیصر امین‌پور*
- زیرا که یکی را ز دو عالم طلبیدند *فروغی بسطامی*
 باشد که باز بینیم دیدار آشنا را *حافظ*
 وه وه که شمابت چه نیکوست! *سعدی*
 لختی بخند، خنده گل زیبا است *قیصر امین‌پور*

سؤال‌های امتحانی

الف) جاهای خالی را با واژه‌های مناسب کامل کنید.

- ۱- درک خوش‌آهنگی و دلنشینی موسیقی شعر، به تربیت و وابسته است.
 ۲- وزن رکن اول در مصراع «بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست» یا است.
 ۳- وزن رکن اول و سوم شعر «ماه فروماند از جمال محمد» است.
 ۴- در تعیین مرز پایه‌ها و دسته‌بندی نشانه‌های هجایی، نظم بر چینش و دسته‌بندی ترجیح دارد.
 ب) درستی یا نادرستی عبارات‌های زیر را مشخص کنید.

- ۵- وزن و موسیقی سروده‌ها، همواره از یک نظم آهنگین و موسیقی پیروی می‌کنند.
 ۶- در وزن شعرهایی که نظمی ناهمسان دارند، وزن‌واژه‌ها «ناهمگون» و غیر تکراری‌اند.

پ) به سؤال‌های زیر پاسخ دهید.

- ۷- با خوانش درست، بیت‌ها را تقطیع هجایی کنید و مرز پایه‌های آوایی هر بیت را مشخص کنید.
- الف) کدام ملک به توفان دهم کدام بسوزم
 ب) تا کی به تمنای وصال تو یگانه
 پ) در پیش ماهرویان سرخط بندگی ده
 ت) نظر چگونه بدوزم که بهر دیدن دوست
- ۸- نشانه‌های هجایی بیت‌های زیر را به دو صورت برش بزنید. پس از تعیین پایه‌های آوایی، وزن آن‌ها را بنویسید.
- الف) دولت به رکوع آید، آن‌جا که تو بنشین
 ب) از چشم شوخش ای دل ایمان خود نگه دار
 پ) دانی که که را زبید، چون زلف تو سودایت
 ت) گر در غمت بمیرم شادی به روزگارت
- که فرق تا به قدم سیل اشک و شعله‌آهم
 اشکم شود از هر مژه چون سیل روانه
 کاین‌جا کسی نخوانده است فرمان پادشا را
 ز خاک من همه نرگس دمدم به جای گیاه
- نصرت به سجود آید، آن‌جا که تو بگذاری
 کان جادوی کمان‌کش، بر عزم غارت آمد
 آن‌را که به هر مویی، چون دوش سری باشد
 پیوسته نیکوان را غم خورده‌اند و شادی

۹- کدام بیت‌ها دوبه‌دو از نظر وزن با هم یکسان‌اند؟
 الف) خانه مانی است طبع، چهره‌گشای بهار
 ب) گرچه زبان عذر من لال شد از خجالتت
 پ) کرده گلو پر ز باد، قمری سنجاب پوش
 ت) نیم شرر ز عشق بس تا ز زمین عافیت
 ت) گزینه درست را انتخاب کنید.

نایب عیسی است ماه، رنگرز شاخسار
 بر گرمت نوشته‌ام عذر گناه خویش را
 کبک فرو ریخته، مشک به سوراخ گوش
 دود بر آسمان رسد خرمن اعتبار را

۱۰- وزن کدام گزینه «مفعول مفاعیلین مفعول مفاعیلین» است؟

۱) نصیحت گوش کن جانا که از جان دوست‌تر دارند
 ۲) تا عهد تو درستم عهد همه بشکستم
 ۳) بر این فقیر نامه آن محتشم بخوان
 ۴) تیغ سیاست بکش خون اسیران بریز

۱۱- تقطیع هجایی بیت زیر در کدام گزینه به درستی نشان داده شده است؟

«تا رفت مرا از نظر آن چشم جهان‌بین
 کس واقف ما نیست که از دیده چه‌ها رفت»

۱) --U / U-- / --U / U--
 ۲) --U / -U-- / --U / -U--
 ۳) -- / UU-- / UU-- / UU--
 ۴) -U-U / U-- / U--U / U--

۱۲- همه ابیات بر وزن «U-U / -U-U / --UU / -U-U» است، به‌جز گزینه

۱) تو را چنان که تویی هر نظر کجا بیند
 ۲) بلای عشق تو بر من چنان اثر کرده است
 ۳) به شوق چشمه نوشت چه قطره‌ها که فشاندم
 ۴) دلا ز رنج حسودان مرنج و واثق باش

۱۳- وزن بیت «به خُسن خلق و وفا کس به یار ما نرسد / تو را درین سخن انکار کار ما نرسد» در کدام گزینه آمده است؟

۱) مفاعیلین مفاعیلین مفاعیلین مفاعیلین
 ۲) مفتعلن مفاعیلین، مفتعلن مفاعیلین
 ۳) مفعول مفاعیلین مفعول مفاعیلین
 ۴) مفاعیلین فعلاتین مفاعیلین فعلاً

۱۴- کدام یک از بیت‌های زیر بر وزن «مفعول فاعلات مفاعیل فاعلین» نیست؟

۱) حکم آن توست گر بکشی بی‌گناه ولیک
 ۲) نیکوتر از آن باشد بالله که تو اندیشی
 ۳) بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست
 ۴) گردون چه خواهد از من بیچاره ضعیف

۱۵- مصراع دوم کدام بیت بر وزن «مستفعل مستفعل مستفعل فاعلین» سروده شده است؟

۱) ای چرخ فلک خرابی از کینه توست
 ۲) من چه دارم که ز احسان تو نیست
 ۳) با غریبان لطف بی‌اندازه کن
 ۴) بر دیده من برو که مخدومی

۱۶- نشانه‌های هجایی رکن سوم و پنجم بیت «برزگری پند به فرزند داد / کای پسر این پیشه پس از من تو راست» به ترتیب در گزینه آمده است.

۱) -U- / -U-
 ۲) -U-U / U--
 ۳) --U / -UU-
 ۴) U-- / UU--

۱۷- تقطیع هجایی و ارکان همه گزینه‌ها، به‌جز گزینه درست است.

۱) ساکن کوی تو کز دور رخت بیند و بس: -U- / -UU / --UU / --UU-
 ۲) گر دفتر حدیثم پر خون دل نبودی: --U- / U-- / --U- / U--
 ۳) میوه دهد شاخ چو گردد درخت: -UU / -UU / -UU- / -UU-
 ۴) من نیست شدم، نیست شدن مایه هستی است: --U- / -UU- / -UU- / -UU-

۱۸- دو شکل تقطیع هجایی بیت زیر در کدام گزینه به درستی نشان داده شده است؟

«دیشب گله از زلفش با باد همی کردم گفتا غلطی بگذر زین فکرت سودایی»

- (الف) ---U / U-- / ---U / U--
 (ب) --U- / U-- / --U- / U--
 (پ) --- / UU-- / --- / UU--
 (ت) --U / -U-- / --U / -U--
- (۱) الف، ب (۲) الف، پ (۳) ب، پ (۴) ب، ت

۱۹- بیت «ماه فروماند از جمال محمد / سرو نباشد به اعتدال محمد» با همه گزینه‌ها هم وزن است، به جز گزینه.....

- (۱) دیر بماندم در این سرای کهن من
 (۲) بر سر آنم که گر ز دست برآید
 (۳) خسته از آنم که شصت سال فزون است
 (۴) از نظرم کجا رود و برود تو هم‌رهی
- تا کهنم کرد صحبت دی و بهمن
 دست به کاری زخم که غصه سرآید
 تا به شبانروزها همی بروم من
 رفت و رها نمی‌کنی، آمد و ره نمی‌دهی

(سراسری انسانی ۹۶)

۲۰- بیت زیر با کدام بیت در یک گروه وزنی قرار می‌گیرد؟

- «دردم نهفته به ز طبیبان مدعی
 (۱) تا درخت دوستی بر کی دهد
 (۲) شاها فلک از بزم تو در رقص و سماع است
 (۳) تحصیل عشق و رندی آسان نمود اول
 (۴) به جز خیال دهان تو نیست در دل تنگ»
- باشد که از خزانه غییم دوا کنند
 حالیا رفتیم و تخمی کاشتیم
 دست طرب از دامن این زمزمه مگسل
 آخر بسوخت جانم در کسب این فضایل
 که کس مباد چو من در پی خیال محال

پاسخ خودارزیابی

۱- الف

آ ب ز نی د را ه را هین ک ن گا ر می ر سد	پایه‌های آوایی
مژ د د هید د با غ را بو ی ب ها ر می ر سد	پایه‌های آوایی
- U - U - U U - - U - U - U U -	نشانه‌های هجایی
مفتعلن	مفاعلن
مفاعلن	مفتعلن

(همسان دولختی (دوری) است.)

ب

د لم سر ب ها مون ر ها می پ سن دد	پایه‌های آوایی
س زم با ل شز صخ ر ها می پ سن دد	پایه‌های آوایی
- - U - - U - - U - - U -	نشانه‌های هجایی
فعولن	فعولن
فعولن	فعولن

(همسان است.)

پ

با زین چ شو ر شست ک در خل ق عا ل مست	پایه‌های آوایی
با زین چ نو ح و چ ع زا و چ ما ت مست	پایه‌های آوایی
- - U - - U - - U - - U -	نشانه‌های هجایی
مفعول	فاعلات
مفعول	مفاعیل
مفعول	فاعلن

وزن دیگر: «مستعلن مفاعل مستعلن فعل»

(ناهمسان است.)

(ت)

پایه‌های آوایی	گَش تِ اَم دَر جَ هَا نُنْ آ خِ رِ کَار
نشانه‌های هجایی	دل بَ رِ بَر گَ زِ دِ اَم کَ مَ پُرس
وزن	فاعلاتن - - U - U U -
	مفاعِلن مفاعِلن فاعِلن

(ناهمسان است.)

(ث)

پایه‌های آوایی	دَل نِیست کَ بُو تَرِ کِ چُ بَر خاستِ نِ شِی نَد
نشانه‌های هجایی	از گو شِ یِ با می کِ پِ رِی دِیَم پِ رِی دِیَم
وزن	مستفعلُ - - U U - - U U - -
	مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ

(همسان است.)

(ج)

پایه‌های آوایی	شِ فَا یِ اِیْنِ دِ لِ بِی مَا رِ جُز لِ قَا یِ تُ نِیست
نشانه‌های هجایی	طَ بِی پِ جَا نِ خِ رَا بَم کَ سِی وَ رَا یِ تُ نِیست
وزن	مفاعِلن - U - U - - U U - -
	مفاعِلن فاعلاتن مفاعِلن فاعِلن

(ناهمسان است.)

۲- الف)

پایه‌های آوایی	رَا سِ تِی کَن کِ رَا سِ تَانِ رَسِ تَنَد
نشانه‌های هجایی	رَا سِ تَانِ دَر جَ هَا نِ قِ وِی دَسِ تَنَد
وزن	فاعلاتن - - U - U - -
	مفاعِلن مفاعِلن فاعِلن

(ب)

پایه‌های آوایی	مُ حَم مَد کَا فِ رِی نِش هَسَا تِ خَا گَش
نشانه‌های هجایی	هَ زَا رَا نِ آ فِ رِی نِ بَر جَا نِ پَا گَش
وزن	مفاعِلن - - U - - U - -
	مفاعِلن مفاعِلن مفاعِی

(پ)

پایه‌های آوایی	بَا آن کِ جِی بُ جَا مِ مَ نَز مَا لُ مِی تُ هِیست
نشانه‌های هجایی	مَا رَا فَدِ رَا غَ تِی سَتِ کِ جَم شِی دِ جَم نِ داشت
وزن	مفعول - U - - U U - - U - -
	مفعول فاعلات مفاعیل فاعِلن

وزن دیگر: «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل»

(ت)

آ ت ش حُب	بُل و طن چُ	شع ل فُ رو	زَد
از دِ لِ مُؤ	من کُ نَد بِ	مِج مَ رِ اِس	پَند
- U U -	- U - U -	- U U -	-
مفتعلن	فاعلاتُن	مفتعلن	فع
پایه‌های آوایی			
نشانه‌های هجایی			
وزن			

۳- بیت‌های «الف» و «ت» با هم، هم‌وزن‌اند.

(الف)

چُ بشد نَ وی	سُد خَ نِ اَه	لِ دِل مَ گو	کِ خَ طاست
سُ خن شِد نا	سِ نِ ای جا	نِ مَن خَ طا	اِینِ جاست
- U - U	- U U -	- U - U	- U U -
مفاعن	فعلاتن	مفاعن	فعلن
پایه‌های آوایی			
نشانه‌های هجایی			
وزن			

(ت)

بِ یا بِ خا	نِ یِ آ لا	لِ ها سِ ری	بِ زَ نیم
زِ دا غِ با	دِ لِ خُد حَر	فِ دِی گِ ری	بِ زَ نیم
- U - U	- U U -	- U - U	- U U -
مفاعن	فعلاتن	مفاعن	فعلن
پایه‌های آوایی			
نشانه‌های هجایی			
وزن			

بیت‌های «ب» و «پ» نیز وزن یکسان دارند.

(ب)

جا نا نَ	ظَ ری کِ	نا تَ وا	نَم
بَخ شا ک	بِ لب رِ	سِی دِ جا	نَم
- U -	- U -	- U -	-
مفعول	مفاعن	فعلون	
پایه‌های آوایی			
نشانه‌های هجایی			
وزن			

وزن دیگر: «مستفعل فاعلات فعلن»

(پ)

بَر دا ش	بِ دِل زِ	کا رِ او	بَخْت
دَر مان دِ	پِ در بِ	کا رِ او	سَخْت
- U -	- U -	- U -	-
مفعول	مفاعن	فعلون	
پایه‌های آوایی			
نشانه‌های هجایی			
وزن			

وزن دیگر: «مستفعل فاعلات فعلن»

۴- الف)

شیوه (۱):

هم مَت طَ لَ	بَز با طِ نِ	پی را نِ سَ	خَر خیز
زی را کِ یِ	کی را زِ دُ	عا لَم طَ لَ	بی دَند
- U U -	- U U -	- U U -	-
مستفعل	مستفعل	مستفعل	مُستَف
پایه‌های آوایی			
نشانه‌های هجایی			
وزن			

۱- در درس هشتم خواهیم خواند که شاعر گاه می‌تواند به جای دو مصوت کوتاه، یک مصوت بلند بیاورد.

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	U - - U U - - U U - - U U - -
وزن	مفعول مفاعیل مفاعیل مفعول

(ب) شیوه (۱):

پایه‌های آوایی	کِش تِی شِی کَس تِ گَا نِیمِ ایِ با دِ شُر طِ بَر خِیز با شَد کِ با زِ بی نِیمِ دی دَا رِ آ شِ نا را
نشانه‌های هجایی	- - U - U - - - - U - U - -
وزن	مستفعلن مفعولن مفعولن مستفعلن

 نکته: در اوزان دوری، هجای آخر نیم‌مصراع را همیشه بلند حساب می‌کنیم.

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	- - U - U - - - - U - U - -
وزن	مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

(پ) شیوه (۱):

پایه‌های آوایی	ای سَر وِ ای سَر وِ بُ لَن دِ قا مَ تِ دوست وَه وَه کِ شِ ما یِ لَت چِ نی کوست
نشانه‌های هجایی	- - U - U - U U - -
وزن	مفعول مفاعِلن مفعول

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	- - U - U - U U - -
وزن	مستفعل فاعلاتن فعلن

(ت) شیوه (۱):

پایه‌های آوایی	لَب خَن دِ ثُ خُ لا صِ یِ خو بی هاست لَخ تِی بَ خَن دِ خَن دِ یِ گل زی باست
نشانه‌های هجایی	- - U - U - U U - -
وزن	مستفعلن مفاعِلن مستفعلن

شیوه (۲):

نشانه‌های هجایی	- - U - U - U - -
وزن	مفعول فاعلاتن مفاعِلن

-۵

آتش حب‌الوطن چو شعله فرورد از دل مؤمن کند به مجمره اسپند ادیب‌الممالک فراهانی
ادیب‌الممالک فراهانی از شاعران عصر بیداری است و در شعر او مضمون وطن و توجه به وطن‌دوستی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا وطن یکی از شاخص‌ترین درون‌مایه‌های شعر عصر بیداری است.

پاسخ سؤال‌های امتحانی

۱- هوش موسیقایی - حافظه شنیداری

۲- مفعول - مستفعل

۳- مفتعلن

۴- چینش همسان - ناهمسان

۵- نادرست - وزن و موسیقی سروده‌ها همواره از یک نظم آهنگین پیروی نمی‌کنند.

۶- درست

۷- الف

۲) برش چهارتایی - سه‌تایی:

- - - U U - - - -	- - - U U - - - -	- - - U U - - - -	- - - U U - - - -
مفعول	مستفعل	مفعول	مستفعل

(ب)

اَز چِش مِ شو خِ شِی دِل ای ما نِ خُد نِ گَه دار	کای جا دُ یِ کِ مایِ کِش بر عَز مِ غا رِ تا مَد
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -

۱) برش سه‌تایی - چهارتایی:

- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن

۲) برش چهارتایی - سه‌تایی:

- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مستفعلن	مفعول	مستفعلن	مفعول

(پ)

دا نی کِ کِ را زی بَد چُن زل فِ تْ سو دا یَت	آن را کِ بِ هر مو یی چُن دو شِ سِ ری با شد
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -

۱) برش سه‌تایی - چهارتایی:

- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن

۲) برش چهارتایی - سه‌تایی:

- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفعول	مستفعل	مفعول	مستفعل

(ت)

گر دَر غِ مَت بِ می رَم شا دی بِ رو زِ گارت	پی وِس تِ نی کُ وایِ را غم خُر دِ آن دُ شادی
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -

۱) برش سه‌تایی - چهارتایی:

- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن

۲) برش چهارتایی - سه‌تایی:

- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مستفعلن	مفعول	مستفعلن	مفعول

کُ دا مِ مُلکِ بِ تو فایِ دَ هَم کُ دا مِ بِ سو رَم	کِ فَر قِ تا بِ قِ دَم سِی لِ اَش کُ شُع لِ یِ آ هَم
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفاعیلن	فاعلاتن

(ب)

تا کی بِ تِ مَن نایِ وِ صالِ تِ یِ گایِ	اَش کَم شِ وِ دَز هَر مِ ژِ چُن سِی لِ رِ وانِ
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مستفعل	مستفعل

(پ)

در پی شِ ماهِ رو یایِ سَر خطِ طِ بِنِ دِ گی ده	کینِ جا کِ سی نِ خایِ دَسْتِ فر ما نِ پا دِ شا را
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفعول	فاعلاتن

وزن دیگر: «مستفعلن فعولن // مستفعلن فعولن»

(ت)

نَ ظَر چِ گو نِ بِ دو رَم کِ بَهِ رِ دی دَ نِ دوست	زِ خا کِ مَن هِ مِ نَر گِی سِ دَ مَد بِ جا یِ گِ یاه
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفاعیلن	فاعلاتن

۸- الف

دو لَتِ بِ رُ کو عا یِدِ آنِ جا کِ تِ بِنِ شی نی	نُصِ رَتِ بِ سِ جو دا یِدِ آنِ جا کِ تِ بَگِ ذاری
- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -

۱) برش سه‌تایی - چهارتایی:

- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -	- - - U - U - - - -
مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن

۹- بیت‌های «الف» و «پ» وزن یکسان دارند:

(الف)

خا نِ یِ ما	نید ست طبع چَهرِ گِ شا یِ ب هار
نا یِ ب عی سا ست ماه	زَن گِ زِ شا خ سار
- U U - - U - -	- U U - - U - -
مفتعلن	مفتعلن
فاعلن	فاعلن

(پ)

کر دِ گِ لو پُر زِ باد	قَمِ رِ یِ سن جا ب پوش
کبک فُ رو رید خَتِ مُشکِ بِ سو را خِ گوش	
- U U - - U - -	- U - - U U - -
مفتعلن	مفتعلن
فاعلن	فاعلن

ابیات «ب» و «ت» نیز هم‌وزن هستند:

بیت «ب»:

گر چِ زِ با نِ عُد رِ من	لا لِ شِ دزِ خِ جا لِ تِ ت
بر کِ زِ مَتِ نِ وِش تِ اَمِ	عُد رِ گِ نا هِ خِ شِ را
- U U - - U - U - -	- U - U - U U - -
مفتعلن	مفتعلن
فاعلن	فاعلن

بیت «ت»:

نی مِ شَد زَرِ زِ عِشِ قِ بسِ تا	زِ مِ یِ نِ عا فِ یِ تِ
دو دِ بَ را سِ مانِ رِ سَدِ خَرَمِ نِ	اِ عِ تِ با رِ را
- U U - - U - U - -	- U - U - U U - -
مفتعلن	مفتعلن
فاعلن	فاعلن

۱۰- گزینه «۲»

تا عَهدِ دِ تِ در بَسِ تَمِ	عَهدِ دِ هِ مِ بَشِ کَسِ تَمِ
بَعِ دَزِ تِ زِ وا با شَدِ نَقِضِ هِ	مِ پِیِ مانِ ها
- U U - - U - -	- U U - - U - -
مفعول	مفعول
مفاعیلن	مفاعیلن

بررسی سایر گزینه‌ها

گزینه (۱):

نِ صِ حَتِ گوشِ گُنِ جا نا کِ	اَزِ جا نِ دو سِ تَرِ دا زَنَدِ
جِ وا نا نِ سِ عا دتِ مَنَسَدِ پَنَدِ	دِ پِیِ رِ دا نا را
- U - - U - - U - -	- U - - U - - U - -
مفاعیلن	مفاعیلن
مفاعیلن	مفاعیلن

گزینه (۳):

بَرِ اِیْنِ فِ قِیِ رِ نا مِ یِ	اِیْنِ مُحِ تِ شَمِ بِ خِوا نِ
با اِیْنِ گِ دا حِ کایِ تِ	اِیْنِ پا دِ شا بِ گو
- U - U - - U U - U - -	- U - U - - U U - U - -
مفعول	مفعول
فاعلاتن	مفاعیلن

وزن دیگر: «مستفعلن مفاعیلن مستفعلن فعل»

گزینه (۴):

تِیِ غِ سِ یا سَتِ بِ کِشِ	خو نِ اِ سیِ رانِ بِ رِیزِ
دو لِ تِ خو بیِ چُ دادِ	جِشِ مِ تِ سُلِ طابِنِ تِ را
- U U - - U - -	- U U - - U - -
مفتعلن	مفتعلن
فاعلن	فاعلن

۱۱- گزینه «۳»

تا زَفَتِ مِ را اَزِ نِ ظَا	رانِ چِشِ مِ جِ هانِ بَیْنِ
کسِ وا قِ دِ ما نِیِ سَتِ کِ	ازِ دِیِ دِ چِ ها رَفَتِ
- U U - - U U - -	- U U - - U U - -
مفتعلن	مفتعلن
فاعلن	فاعلن

۱۲- گزینه «۳» وزن گزینه‌های (۱)، (۲) و (۴) «مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن

فعلن» با وزن گفته‌شده در صورت سؤال یکسان است، اما وزن گزینه (۳)

«مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن» است:

بِ شِوِ قِ چِشِ مِ یِ نو شَتِ	چِ قَطِ رِ ها کِ فِ شانِ دَمِ
زِ لَعِ لِ با دِ فِ رو شَتِ	چِ عِشِ وِ ها کِ خِ رِیِ دَمِ
- U - U - U U - -	- U - U - U U - -
مفاعیلن	مفاعیلن
فاعلتن	مفاعیلن

بررسی سایر گزینه‌ها

گزینه (۱):

تِ را چُ نائِنِ کِ تِ یِ هَرِ	نِ ظَرِ کِ جا بیِ نَدِ
بِ قَدِ رِ دا نِ شِ خُدِ هَرِ	کِ سیِ کُ نَدِ اِدِ را کِ
- U - U - U U - -	- U - U - U U - -
مفاعیلن	مفاعیلن
فاعلتن	مفاعیلن

نکته در درس هشتم خواهیم خواند که گاه به جای «فعلن» در

رکن آخر، «فعلن» می‌آید.

گزینه (۲):

بِ لا یِ عِشِ قِ تِ بَرِ مَنِ	چُ نائِنِ اِ ثَرِ کَرِ دِستِ
کِ پَنِ دِ عا لِ مِ عا بَدِ	نِ مِیِ کُ نَدِ اِ ثَرِ زَمِ
- U - U - U U - -	- U - U - U U - -
مفاعیلن	مفاعیلن
فاعلتن	مفاعیلن

بررسی سایر گزینه‌ها

گزینه (۲):

من چ دا زم	ک ز اح سا	ن ت نیست
جان گر بر	ت ف شا تم	خ چ لم
- U -	- U -	- U -
فعلاتن	فعلاتن	فعلن

گزینه (۳):

با غ ری بان	ل ط ف بی آن	دا ز گن
تا ز ود نا	م ت ب نی کی	در د یار
- U -	- U -	- U -
فعلاتن	فعلاتن	فعلن

گزینه (۴):

بر دی د ی	م ن ب رو ک	م خ دو می
پر وا ن ب	خون ب ده ک	س ل طا نی
- U -	- U -	- U -
مستفعل	فعلات	مستفعل

۱۶- گزینه (۱):

بر ز گ ری	پ ن د ب فر	ز د داد
کی پ س رین	پی ش پ سز	م ن ت راست
- U -	- U -	- U -
مفتعلن	مفتعلن	مفتعل (فعلن)

رکن سوم: فعلن (مفتعل) (-U-) رکن پنجم: مفتعلن (-UU-)

۱۷- گزینه (۴):

بررسی سایر گزینه‌ها

گزینه (۱):

سا ک ن کو ی ت کز دو	ر ز خ ت بی ن د بس
- U -	- U -
فعلاتن	فعلاتن

گزینه (۲):

گر ذف ت	ر خ دی تم	پر خون دل ن بو دی
- U -	- U -	- U -
مفعول	فعلاتن	مفعول

گزینه (۳):

می و د هد	شا خ چ گر	د د رخت
- U -	- U -	- U -
مفتعلن	مفتعلن	مفتعل

گزینه (۴):

د لا ز ز ن	چ خ سو دان	م ز ن ج و ا	تق باش
ک بد ب خا ط	ر ا م م ب	د و ا ر م ا ن	ر سد
- U -	- U -	- U -	- U -
مفاعن	فعلاتن	مفاعن	فعلن

۱۳- گزینه (۴):

ب ح س ن خ ل	ق و فا کس ب یا ر	ما ن ر سد
ت را د رین	س خ نین کا ر	کا ر م ا ن ر سد
- U -	- U -	- U -
مفاعن	فعلاتن	مفاعن

۱۴- گزینه (۲):

نی کو ت ز زان	با شد ب ل له ک	ت ا ن دی شی
آ سان ت ز زان	با شد حق قا ک	ت پ ن دا ری
- U -	- U -	- U -
مفعول	مفاعن	مفاعن

بررسی سایر گزینه‌ها

گزینه (۱):

حک ما ن تو ست گر ب	گ شی بی گ نه و لیک
عه د و فای دو ست	ن شاید ک بش گ نی
- U -	- U -
مفعول	فعلات

گزینه (۳):

بن ما ی ز خ ک با غ	گ ل س تا ن ما ر زوست
بگ شای لب ک قن د ف	را وا ن ما ر زوست
- U -	- U -
مفعول	فعلات

گزینه (۴):

گر دو ن چ	خا ه د ز م ن بی چا ر	ی ض عیف
گی تی چ	خا ه د ز م ن در مان	د ی گ دا
- U -	- U -	- U -
مفعول	فعلات	مفاعیل

۱۵- گزینه (۱):

بی دا د گ	ری شی و ی	دی ری ن ی	تست
- U -	- U -	- U -	- U -
مستفعل	مستفعل	مستفعل	فع

گزینه (۴)

من نیست شُ	دَم نیست شُ	دَن مایِ یِ	هَس تِیسْت
- U U -	- U U -	- U U -	- -
مستفعل	مستفعل	مستفعل	مستف

۱۸- گزینه «۲»

دی شَب گِ لِ	اَز زُل فَش	با با د	ه می کر دم
- U U -	- - -	- - -	- - -
مفعول	مفاعیلن	مفعول	مفاعیلن

این بیت را به دو شیوه می‌توان تقطیع و تقسیم‌بندی کرد:
به شیوه چهارتایی، سه‌تایی:

مستفعل	مفعولن	مستفعل	مفعولن
- U U -	- - -	- U U -	- - -

۱۹- گزینه «۴»

از نَ ظَرم	کُ جا رَ	وَد وِر بَ رَ	وَد تَ هم رَ هی
- U U -	- U - U	- U - U	- U - U
مفتعلن	مفاعیلن	مفتعلن	مفاعیلن

بیت سؤال:

ما ه فُ رو	ما نَ دَز جَ	ما لِ مَ حَم	مَد
- U U -	- U - U	- U U -	- -
مفتعلن	فاعلاتن	مفتعلن	فع

بیررسی سایر گزینه‌ها

گزینه (۱):

دی ر بَ ماین	دَم دَ رین	سَ را یِ کُ هَن	مَن
- U U -	- U - U	- U U -	- -
مفتعلن	فاعلاتن	مفتعلن	فع

گزینه (۲):

بر سَ رِ آ	نم کِ گر زِ	دسـت بَ را یَد	
- U U -	- U - U	- U U -	- -
مفتعلن	فاعلاتن	مفتعلن	فع

گزینه (۳):

خَس تِ آ	زَا نَم کِ شَص ت	سَا ل فُ زو	نَسْت
- U U -	- U - U	- U U -	- -
مفتعلن	فاعلاتن	مفتعلن	فع

۲۰- گزینه «۳» وزن بیت صورت سؤال «مفعول فاعلاتن مفاعیلن فاعلن» است و با بیت گزینه (۳) بر وزن «مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن» در یک گروه وزنی قرار دارد.

بیت سؤال:

در دَم نَ	هَف تِ به زِ	طَ بی با نِ	مُد دَ عی
- U - U	- U - U	- U - U	- -
مفعول	فاعلاتن	مفاعیلن	فاعلن

گزینه (۳):

تَح صی لِ	عِش قُ رن دی	آ سَا نِ	مُو د اُو وُل
- U - U	- - -	- U - U	- - -
مفعول	فاعلاتن	مفعول	فاعلاتن

بیررسی سایر گزینه‌ها

گزینه (۱):

تا دِ رِخ تِ	دو س تی بَر	کی دَ هَد	
- U - U	- - -	- U - U	- -
فاعلاتن	فاعلاتن	فاعلن	

گزینه (۲):

شا هَا فَ لَ	کَز بَز م تَ	در زَف صُ سَ	ما عَسْت
- U U -	- U U -	- U U -	- -
مستفعل	مستفعل	مستفعل	مستف

گزینه (۴):

به جُز خ یا لِ	دَ ها نِ	تُ نیست در دِ لِ تنگ	
- U - U	- U - U	- U U -	- -
مفاعیلن	فاعلاتن	مفاعیلن	فعلن